

A SVÉD KERESKEDELEMPOLITIKA ÉS GAZDASÁGI HATÁSAI (1873–1913)

*Szabó Gyula*¹

ABSZTRAKT

A protekcionizmus jelensége, illetve az azt övező vita hosszú múltra tekinthet vissza. A tisztánlátást segítheti egy olyan korszak vizsgálata, amelyben a kereskedelempolitika gyakorlatát éles „irányváltások” jellemezték. Ennek kapcsán a 19. és 20. század fordulójának Svédországot vettük górcső alá. Kutatásunk elsődlegesen a szabadkereskedelemmel szakító gazdaságpolitikai gyakorlat mozgatórugóinak feltárása, valamint a gazdaságra gyakorolt hatásainak bemutatása volt, amelyet az elérhető történelmi források segítségével igyekeztünk megtenni. Mindezeket túl választ szeretnénk volna kapni arra a kérdésre is, hogy mennyiben tekinthető követendő példának napjaikban a svéd protekcionista kísérlet. Eredményeinket összegezve megállapítható, hogy a vámemelések hatása döntően nem az import volumenét, hanem annak szerkezetét érintette. Bár a vámterhek növekedése hatással volt az általános árszínvonalra, egyes termékek árának esetében meghatározóbbnak bizonyultak a világszerte trendek. Míg a külkereskedelmi mérleg tartós javítására alkalmatlannak bizonyultak az intézkedések, jelentős többletbevételhez juttatták az állami költségvetést. Az iparosodás folyamatát nem törte meg az importkorlátozás, sőt sikeres importhelyettesítésre is találni példát. Az európai országokhoz való gazdasági felzárkózás tekintetében pedig a protekcionista időszak eredményesebbnek bizonyult a szabadkereskedelem évtizedeinél. Relatív sikeressége dacára napjaikban mégsem tekinthetjük követendőnek a 19. század végének svéd kereskedelempolitikáját, mert annak eredményei egy sajátos történelmi kor egyedi feltételei között valósultak meg.

JEL-kódok: F13, F14, N13, O24, P16

Kulcsszavak: gazdaságtörténet, Svédország, kereskedelempolitika, protekcionizmus

¹ Szabó Gyula tanársegéd, Budapesti Gazdasági Egyetem; PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem. E-mail: szabo.gyula@uni-bge.hu.

1. BEVEZETÉS

Napjainkra a nemzetközi kereskedelem soha nem látott szintet ért el. 2022-ben a határokon átvitelő áruforgalom meghaladta a 24 925 milliárd dollárt (WTO, 2024), amely a történelem során valaha mért legjelentősebb érték. Ez a GATT létrejöttét (1947) követő évekhez képest mintegy negyvenötszörös bővülést jelent (WTO, s. a.). Mindez a szabadkereskedelem mint eszme győzelmeként is értelmezhető. Az ezredforduló után azonban egyre erőteljesebben jelentkeztek a protekcionizmust propagáló szirénhangok, amelyek néha a gazdaságpolitika valóságában is testet öltöttek (Irwin, 2009; Oermann–Wolff, 2022). A kereskedelempolitikát övező polémia nem új keletű, több évszázadra vezethető vissza. A modern piacgazdaság kialakulásától kezdve feszültek egymásnak a politikai gazdaságtani, majd közgazdaságtani irányzatok, többé vagy kevésbé ismert gondolkodók.

A szabadkereskedelem melletti érvek többnyire a nemzetközi munkamegosztás és a specializáció pozitív hatásait emelik ki, amelyek nagyobb volumentű termelést és fogyasztást tesznek lehetővé, kiterjesztve az elérhető termékek körét a helyben nem megtermelhető javakra is. Egyúttal meghaladhatóvá válik a rendelkezésre álló termelési inputok szűkösségének problémája, továbbá a fokozódó verseny hatására nő a termelékenység, ami a méretgazdaságosság előnyeivel kiegészülve, az árak csökkenése révén a fogyasztók számára magasabb életszínvonalat tesz lehetővé (Irwin, 2009; Bannerman, 2015).

A piacvédelem mellett felsorakoztatható érvek is számosak. Így a „növendék iparágak” védelme, nemzetvédelmi és biztonságpolitikai megfontolások, a kormányzati bevételek növelése, a társadalom egyes csoportjai közötti jövedelem-újraelosztás, a munkahelyek megőrzése, a nemzetközi cserearányok befolyásolására tett kísérletek, a fizetési mérleg hiányának csökkentése vagy stratégiai kereskedelempolitikai okok (Lukauskas, 2013).

Amennyiben szeretnénk részletes képet kapni arról, hogy egy protekcionista gazdaságpolitikai fordulat milyen gazdasági hatásokkal jár, célszerű megvizsgálni egy olyan országot és történelmi kort, ahol és amikor hasonló folyamat zajlott. A kutatáshoz kézenfekvőnek tűnik a 19–20. század fordulójának Svédországot kiválasztani egyrészt a statisztikai források elérhetősége, másrészt amiatt, mert 1873 és 1914 között az északi államban – hasonlóan az európai kontinens legtöbb országához – érvényben volt az úgynevezett aranystandardrendszer, amely kiszámítható pénzügyi kereteket biztosított (erről bővebben lásd: Jonung, 1984 és Schön, 2012). Utóbbinak köszönhetően a svéd fizetőeszköz átváltási árfolyamai stabilak voltak a kérdéses időszakban, így a kereskedelempolitikai reformok hatása „tisztábban” rajzolódik ki.

Első lépésként fontos annak a tisztázása, mit is értünk kereskedelempolitika alatt. A kereskedelempolitika felöleli mindazt az eszköztárat, amelynek a segítségével az adott állam a határokon átnyúló áru- és szolgáltatásforgalmat befolyásolhatja. A széles körben alkalmazott felosztás alapján az eszközök között egyaránt találunk tarifális és nem tarifális jellegűeket. Az előbbi csoportba tartoznak a vámok különböző típusai és az ezekkel kapcsolatos előírások, utóbbiba pedig többek között az export- és importtilalmak, mennyiségi korlátozások (kvóták), az önkéntes exportkorlátozás és az adminisztratív akadályok, így például a fogyasztó- és környezetvédelmi előírások. A vizsgált időszakban rendszerint alkalmazott intézkedések azonban még kevésbé változatos képet mutatnak, főként bizonyos javak kereskedelmének tilalmával és a vámterhek alkalmazásával találkozhatunk. Bár a 19. század első felében még igen gyakori volt, hogy Svédország egyes termékek kivitelét vagy behozatalát tiltotta, az 1870-es évekre ezeket teljes egészében kivették. A külkereskedelem befolyásolásának elsődleges eszköze az importvám lett (Bairoch–Burke, 2008; Magnusson, 2000). Emiatt tanulmányunk fókusza is a vámpolitikára helyeződik.

A kutatás célja annak a részletes vizsgálata, hogy az addig döntően liberális kereskedelempolitikát folytató országban milyen okokra volt visszavezethető a protekcionista szellemiségű vámreform, illetve mindez milyen hatást gyakorolt a svéd gazdaságra. Ezzel összefüggésben az alábbi kérdések megválaszolására törekszünk: mi volt a kereskedelempolitika reformjának gazdasági-társadalmi politikai háttere? Milyen gazdasági hatásokkal járt az importvám emelése? Végül szeretnék választ adni arra a kérdésre is, hogy napjainkban követendő példa lehet-e a 19. századi svéd protekcionista fordulat.

Kutatásunk az 1873 és 1913 közötti 41 évet öleli fel.

2. FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS MÓDSZERTAN

Elsődleges forrásként a 19. és 20. század fordulójának svéd gazdaságát bemutató, valamint az európai fejlődési trendeket felvázoló írások szolgáltak. Példaként kiemelhetők Paul Bairoch, Berend T. Iván, Jan Bohlin, Kevin Hjortshøj O'Rourke, Lars Magnusson és Lennart Schön munkái. Meglátásunk szerint egy adott állam gazdaságának működése nem értelmezhető a társadalmi-politikai kontextus ismerete nélkül, így az általunk felhasznált irodalmak köre is túlmutat a szűk értelemben vett gazdaságtörténeti műveken, jelentős szerepet kapnak benne a politikatudomány és politikátörténet területéhez sorolható szerzők is.

A kvantitatív elemzéshez szükséges forrást a svéd központi statisztikai hivatal, a Statistikmyndigheten SCB adatai biztosították, elsősorban az úgynevezett „*Bidrag till Sveriges officiella statistik 1851–1917*” kiadványsorozat kötetei révén. Szintén a

hivatal kiadásában jelent meg a külkereskedelmi adatokat jórészt aggregált formában tartalmazó „*Historisk statistik for Sverige Del 3. Utrikeshandel, 1732–1970*” című kiadvány, valamint az árszínvonal történelmi változásait bemutató adatok. A GDP adatok forrása az úgynevezett „*Maddison Historical Statistics*” elnevezésű adatbázis volt. Felhasználtuk még az „*International Historical Statistics*” című kiadványt, a Lundi Egyetem adatbázisait, amelyek több évszázadra visszamenően tartalmazzák a főbb demográfiai és makrogazdasági mutatókat, valamint számos fogyasztási cikk belföldi árait. Egyes gabonafélék áráról a főbb balti-tengeri piacokon az Andersson–Ljungberg szerzőpáros (2015): „*Grain Market Integration in the Baltic Sea Region in the Nineteenth Century*” című tanulmánya szolgáltató felbecsülhetetlenül értékes forrást.

Annak érdekében, hogy a protekcionista kereskedelempolitikai fordulat gazdasági hatásairól minél átfogóbb képet kaphassunk, a kutatás során számos mutatószámot alkalmaztunk. Ezek közül több széles körben is használt, így különösebb magyarázatot sem igényel. Ilyen az egy főre eső GDP, annak növekedési üteme, a magországok teljesítményéhez mért aránya. Továbbá az import volumene, összetétele, az importbevételek nagysága és az állami bevételeken belüli aránya, az ipar, valamint némely iparág kibocsátásának nagysága és az inflációs ráta.

A külkereskedelmi nyitottság (Trade Openness, TO) az adott ország világgazdaságba való beágyazottságát hivatott mérni, a külkereskedelmi forgalmat a bruttó hazai termék nagyságához viszonyítva. Kiszámítása az alábbi képlettel történt:

$$TO = \frac{\sum X_{dw} + \sum M_{wd}}{GDP_d} * 100 \quad (1)$$

A képletben X jelöli az exportot, M az importot, d a vizsgált államot, w a világ többi részét mint a külkereskedelmi partnerek összességét. A nyitottságot a vizsgált ország GDP-jének arányában, százalékos formában adtuk meg.

A normalizált külkereskedelmi egyenleg (Normalized Trade Balance, NTB) az export és az import egyenlegét a határokon átnyúló teljes kereskedelmi forgalom arányában mutatja meg. Képlete az alábbi:

$$NTB = \frac{\sum X_{dw} - \sum M_{wd}}{\sum X_{dw} + \sum M_{wd}} * 100 \quad (2)$$

A képletben szereplő jelölések megegyeznek a külkereskedelmi nyitottságánál leírtakkal. Az adatok ez esetben is százalékban értendők.

Az importpenetráció (Import Penetration Rate, IPR) mint mutatószám jelzi, hogy egy adott ország belső fogyasztásának mekkora arányát fedezik import segítségével. A penetráció egyes termékek, termékcsoportok vagy az egész gazdaság esetében is kiszámítható az alábbi módon:

$$IPR = \frac{\sum M_{wd}}{\sum P_d - \sum X_{dw} + \sum M_{wd}} * 100 \quad (3)$$

A képletben P a belföldi termelés nagyságát jelenti, az egyéb jelölések azonosak a korábbiakkal. Az importpenetrációt szintén százalékos formában közöljük.

A kutatás szempontjából kiemelt fontosságú az átlagos vámteher nagyságának meghatározása. A kor általános gyakorlatának megfelelően a legtöbb termék esetében úgynevezett specifikus, vagy más néven mértékvámokat alkalmaztak, azaz a fizetendő importvám összegét nem a behozni kívánt árucikk árának százalékában határozták meg – mint az érték (ad valorem) vámoknál –, hanem termékegységenként, tehát darabszám, vagy bizonyos esetekben súly alapján vetették ki. Ez azonban megnehezíti az átlagos vámteher megállapítását. Ennek legegyszerűbb és széles körben alkalmazott módja a vámbevételek és a teljes import értékének egymással történő elosztása. A módszer hátránya, hogy „lefelé torzít”, mivel a megemelt vámokkal sújtott, keresletüket tekintve árrugalmas termékek vásárlói az olcsóbb, alacsonyabb vámtartalmú árucikkek felé fordulhatnak, ennek eredményeképpen az átlagos vámteher csökkenő tendenciájának tűnik tényleges vámtarifa-csökkentés nélkül is.²

3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A kereskelempolitika hatásait vizsgáló empirikus kutatások elsősorban a gazdasági növekedés kérdéssére koncentrálnak, végkövetkeztetések pedig igen eltérők.

Napjainkban evidenciának számít, hogy a külkereskedelmi nyitottság alapvetően kedvezően hat az adott ország kibocsátásának bővülésére. Amennyiben azonban időben távolabbra tekintünk, ez az összefüggés jóval kevésbé áll fenn. A téma egyik legismertebb kutatója, Paul Bairoch 1972-ben megjelent tanulmányában és 1995-ben kiadott könyvében arra a következtetésre jutott, hogy az Európában az 1860-as években kezdődő „szabadpiaci” korszak eltérő hatással volt az egyes országok teljesítményére. Így az általa fejlettebbnek titulált Egyesült Királyság az előnyeivel, míg a „fejletlenebb” Franciaország, Németország és Olaszország annak hátrányaival szembesült. A kontinentális államok az 1880-as évek protekcionista fordulatát követően gazdasági növekedésük jelentős gyorsulását tapasztalták, a beruházások bővültek, az innovációk száma megemelkedett. Ezt a jelenséget Bairoch a fejlettségi szintek különbségeivel magyarázta, mivel a külkereskedelem

2 Az átlagos vámteher kiszámításának nehézségeiről a korabeli svéd statisztikák alapján lásd Szabó (2024).

liberalizálása idején a szigetország az iparosodottság magasabb szintjén állt, gazdaságában a gyáripár szerepe jelentősebb volt, míg a mezőgazdaságé csekélyebb. A francia, német és olasz gazdaság húzóágazata ekkor az agrárium volt, amelyet igen érzékenyen érintett a tengerentúlról beáramló olcsó gabona, ez pedig általánosságban is visszavetette a növekedést. A fenti kutatások alapján fogalmazta meg a szerző az úgynevezett „vámnövekedési” vagy más néven Bairoch-paradoxont, amely szerint a 19. század végén, illetve a 20. század elején a protekcionizmus elősegítette a gazdasági növekedést.

Kevin H. O'Rourke 2000-ben és 2006-ban közreadott írásaiban ismertette Bairoch kutatásaival kapcsolatban azt a fontos kritikát, amely szerint alapvető hiba, hogy a neves történész a gazdaság kibocsátásának alakulását kizárólag a vámpolitikával próbálta magyarázni, holott az számos tényező függvénye. O'Rourke tanulmányaiban ökonometriai módszerekkel tíz „nyugati” ország (Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Dánia, Egyesült Királyság, Kanada, Németország, Norvégia, Olaszország, Svédország) GDP-növekedését vizsgálta meg 1875 és 1914 között, a vámok nagysága mellett a kiinduló időszak jövedelemszintjét, a megtakarítási rátát, az iskolázottságot, a népességnövekedést, a termelésben felhasznált tőke-munka, valamint termőföld-munka arány változását is figyelembe vette. Az eltérő módszertan dacára ez a kutatás alapvetően alátámasztotta Bairoch megállapításait. Kritikaként megfogalmazható: a vizsgált időszak szakaszolása során a szerző nem vette figyelembe, hogy a vizsgált országok eltérő ütemben vezették be a protekcionista intézkedéseket. Bár Svédország is szerepel a mintában, országspecifikus eredményeket sajnos ebből a tanulmányból nem ismerhetünk meg.

Sibylle H. Lehmann és Kevin H. O'Rourke 2011-es tanulmányukban visszanyúltak a témához. Lényegi eltérés a korábbi kutatáshoz képest, hogy nemcsak az átlagos vámszinttel számoltak, hanem külön megvizsgálták az agrártermékere, iparcikkre és a gyarmatárakra kivetett vámok hatását is. Ezek közül az előbbi kettő piacvédő funkcióval bír, utóbbi azonban kizárólag fiskális célból kivetett vámtéher. Eredményeik részben megerősítették a vámok gazdasági növekedést elősegítő szerepét. Az ipari termékekre kivetett importvámok egyértelműen pozitív, a mezőgazdasági terméket célzó vizont negatív hatással bírtak. Utóbbi összefüggés azonban kevésbé volt robusztus, sőt, a vizsgálatot az európai országokra szűkítve úgy találták, ott az agrárvámok is hozzájárulhattak a GDP bővüléséhez. Az egzotikus javakat célzó fiskális vámok a növekedés szempontjából semlegesnek bizonyultak.

Olyan tanulmányok is születtek ugyanakkor, amelyek kétségbe vonják, hogy a 19. század végének gyorsuló növekedését a megemelt vámok eredményezték volna. Így például Douglas A. Irwin 2002-ben megjelent műve, amelyben többek között O'Rourke 2000-es tanulmányára reflektált. A szerző felhívta a figyelmet arra, hogy a korreláció önmagában még nem alapozza meg az ok-okozati össze-

függés fennállását a két jelenség között. Érvelése szerint a látszólagos kapcsolatot a mintában szereplő néhány ország kiugró eredménye okozza. Ezek kihagyásával a modellek magyarázóereje jelentősen csökken.

Niklas Potrafke és szerzőtársai (2020) kutatásuk során kizárólag Svédországra fókuszáltak, és a vámemelések gazdasági növekedésre gyakorolt hatását mesterséges kontrollcsoport (synthetic control method) módszerrel vizsgálták. Ez lehetővé tette a valós GDP-adatok összevetését egy olyan „szintetikus” Svédországgal, amelyben a protekcionista fordulat „nem történt meg”. A teszteléshez létrehozott mesterséges kontrollcsoport öt ország kibocsátási adatait tartalmazta meghatározott súlyozással, amelyet összehasonlítottak a svéd eredményekkel. A tanulmány végkövetkeztetése, hogy az importvámok emelése nem gyakorolt lényegi hatást a gazdasági növekedésre. Fontos megemlíteni ugyanakkor, hogy a szerzők kizárólag az 1888-as kereskedelempolitikai reformmal foglalkoztak, és csak igen rövid időszakot vizsgáltak.

4. SVÉDORSZÁG EGY ÚJ KOR HAJNALÁN – A LIBERALIZÁCIÓ KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI

Az északi ország a vizsgált időszak kezdetén Európa perifériájának számított (O'Rourke és Williamson, 1997). Az iparosodást tekintve erőteljes megkésetttség jellemezte a földrész magterületeihez képest (Clark, 2007 és Findlay–O'Rourke, 2007).

1850-ben a munkavállalók mintegy háromnegyede a mezőgazdaságban tevékenykedett, a többiek az iparban (beleértve az építőipart is) és a szolgáltató szektorban. Az ezt követő időszakban az agráriumban foglalkoztatottak száma drasztikusan zuhant, a másik két területen növekedett, kirajzolva egy egyre inkább iparosodó társadalom képét. 1865-ben a mezőgazdaság részesedése a foglalkoztatásból 68% volt, míg az iparé 17%, a szolgáltatászektoré 15% (Schön, 2012 és Ljungberg – Schön, 2013).

Bár a földművelésben egyéni innovációk korábban is megfigyelhetők voltak, a svéd agrárszektor produktivitása – köszönhetően a termelési technológiák fejlődésének és az egyre szélesebb körben alkalmazott talajjavítási metódusoknak – az 1720-as évektől kezdődően jelentősen emelkedett. Ezt a jelenséget, amely nagyjából 1870-ig tartott, gyakran agrárforradalomként hivatkozzák, ugyanakkor ez nem egy viharos gyorsasággal végbemenő, hanem egy több tényező által befolyásolt, néha visszaesésekkel tarkított, elhúzódó folyamat volt. Eli Heckscher kutatásai szerint Svédországban a gabonatermelés szintje 1720 és 1815 között mintegy 75%-kal emelkedett. Gustaf Utterström számításai pedig azt látszanak alátámasztani, hogy a megtermelt burgonya és gabona mennyisége összességében legalább

60%-kal bővült az 1815-től 1860-ig tartó időszakban (idézi Magnusson, 2000). A fejlődés jól kiolvasható a külkereskedelmi statisztikákból is: míg a 18. században Svédország rendszeres behozatalra szorult gabonafélékből, addig 1830-tól kezdődően ezt felváltotta az egyre jelentősebbé váló terményexport. A nemzetközi piacokra vitt legjelentősebb terményfajta ekkor a zab volt, az elsődleges felvevő ország pedig Anglia, ahol főként a városok tömegközlekedését és a szállítmányozást biztosító lovak takarmányozását szolgálta. A mezőgazdaság fellendülése jelentős többletjövedelemhez juttatta az agrártermelőket. A felhalmozódó vagyon egyrészt tőkeforrást és keresletet jelentett a többi ágazat számára, másrészt a fogyasztói szokások átalakítása révén az áruimport növekedéséhez is hozzájárult. A nyersanyagtermelés és az ipar bővülését is nagyjából a külpiacon növekvő kereslete hajtotta. Az Európa fejlettebb régióiban zajló iparosodás nyersanyagigénye a svéd faanyagok, vasérc, vas, acél és papíripari alapanyagok exportjának erőteljes növekedését hozta. Ezt segítette, hogy a nemzetközi versenytársak nagy részéhez képest olcsóbban tudták előállítani ezen javakat, valamint Svédország közelebb helyezkedett el a fő kereskedelmi útvonalakhoz, mint a hasonló termékek előállítására szakosodott Oroszország és Finnország (Gourevitch, 1986; Magnusson, 2000 és Schön, 2012).

Mindezek hatására a külkereskedelem jelentősége egyre bővült a svéd gazdaságban. Míg 1850-ben az export és az import együttes nagysága a GDP 13,8%-át érte el, addig ez az arány 1870-re 29,4%-ra emelkedett. Bár Svédország külkereskedelmi nyitottsága elmaradt például Hollandia (115,4%) vagy az Egyesült Királyság (43,6%) szintjétől, mélyebben integrálta az északi államot a nemzetközi kereskedelem vérkeringésébe, mint amit Spanyolország (12,1%) vagy Franciaország (23,6%) estében tapasztalhattunk (O'Rourke, 2010).

A külkereskedelmi partnerek közül kiemelkedő jelentőségű volt az Egyesült Királyság és Németország. 1871 és 1875 között átlagosan az import 32,2%-a az előbbi, míg 23,2%-a az utóbbi országból érkezett. A svéd exportból való részesedésük ugyanebben az időszakban 53,5% és 7,1% volt³ (HSS, 1972).

3 Az export és import cél-, valamint származási országaira vonatkozó adatokat az adott korszak vonatkozásában célszerű fenntartásokkal kezelni. Ennek oka, hogy 1905-öt megelőzően a svéd külkereskedelmi statisztikákban azon országhoz sorolták az árukat, amelyekből közvetlenül érkeztek, illetve amelyekbe távoztak. A tényleges származási hely, valamint a célország alapján történő számbavétel csak ezt követően került bevezetésre (lásd bővebben HSS, 1972:100 és Szabó, 2024).

5. A SVÉD KERESKEDELEMPOLITIKA RÖVID TÖRTÉNETE A 19. SZÁZAD DEREKÁTÓL 1913-IG

5.1. A liberális időszak, sokasodó gazdasági nehézségekkel

A svéd exportcikkek iránti növekvő nemzetközi kereslet és az importtermékekkel szembeni erősödő igény kereskedelempolitikai változásokat indukált, amelyek mögött részben a fa- és vasiparban érdekelt üzleti körök lobbitevékenysége húzódott meg (Hiscox, 2020). A 19. század közepén az addig merkantilista irányvonalat követő gazdaságpolitika drasztikusan átalakult. A kereskedelem liberalizációjához vezető lépések közül kiemelendő az élelmiszereket, a nyersanyagokat és a gépipari termékeket terhelő vámok megszüntetése, az importtilalmak teljes eltörlése és a svéd kereskedelmi hajókat megillető kötelező előnyben részesítés felszámolása. Jelentős fejlemény volt még az úgynevezett „szabadkereskedelmi határozat” elfogadása 1864-ben. Ez a jogszabály kimondta, hogy „minden svéd férfinak és nőnek joga van kereskedelmet folytatni, gyárüzemet vagy kézműves műhelyt működtetni mind a városokban, mind pedig vidéken, valamint export- és importtevékenységeket végezni és árut szállítani akár külföldön is” (Magnusson, 2000; Chang, 2002; Bairoch–Burke, 2008; valamint Häggqvist, 2018). A kereskedelempolitika változásának legmeghatározóbb mozzanata a III. Napóleonnal kötött egyezmény volt 1865-ben, amelynek révén az északi ország de facto csatlakozott a Franciaország és Anglia által lefektetett Cobden–Chevalier Egyezményhez. Ez a megállapodás döntően az áruk szabad áramlásának biztosítását célozta, és ennek köszönhetően az 1870-es évekre egy, a kontinens nagy részét átfogó, szabadkereskedelmi övezet jöhetett létre (Berend, 2006; Schön, 2012). Ezek a reformok azonban nem jelentették azt, hogy az állam minden szabályozási igényéről lemondott volna. Jó néhány előírás – így például a külkereskedelmi hiány tilalma is – megmaradt, illetve az export-import tevékenységeket terhelő adókat is meghagyták (Magnusson, 2000; Schön, 2012).

Az 1870-es évek úgy köszöntöttek az országra, hogy az a szabadkereskedelem megtestesítőjének számított. A gyáripari termékeket például 1875-ben átlagosan 3–5%-os vámok terhelték, ami jóval alacsonyabb volt a kontinens legtöbb államában fellelhetőnél.⁴ Az élelmiszerek jelentős része, a termeléshez szükséges esz-

4 Az Egyesült Királyság esetében a vámteher nagysága 0%, Norvégiában 2–4%, Hollandiában pedig szintén 3–5% volt. A többi országban ez az érték magasabb. A legvégtetesebb példának 20–25%-os vámszinttel Portugália számított. A kontinentális európai országok átlaga 9–12% volt (Bairoch, 1995).

közök és gépek, valamint a nyersanyagok teljesen vámmentesek voltak (Bairoch, 1995; Bohlin, 2005).

Az 1873-ban bekövetkezett átállás az aranystandardra a tőkeáramlások bővülése mellett a nemzetközi kereskedelemre is pozitív hatással bírt (Schön, 2012). A világgazdaság vérkeringésébe való bekapcsolódást az is segítette, hogy Svédország a 19. század utolsó évtizedeire európai összehasonlításban nem elhanyagolható nagyságú tengeri hajóflottával rendelkezett. 1881-ben a szállítási kapacitások érték a 470 000 tonnát, amely meghaladta Hollandia vagy Spanyolország ilyen jellegű erőforrásainak nagyságát (Hobsbawm, 2010).

A svéd politikai elit jelentős része lándzsát tört az áruforgalom liberalizálása mellett. Úgy vélték, az árucikkek határokon átívelő áramlásába való bármiféle beavatkozás, a piaci verseny mesterséges torzítása csak káros lehet. Jól szemléltetik ezt a korabeli parlamenti felszólalások: „A szabadkereskedelem alapelve a szabadság alapelve és (...) a szabadság alapelve az egyetlen, amely erős tüdőt, izmot és inakat adhat a politikai testnek.” „A védővámok hatása nagyjából olyan, mint az alkoholé. Bár rövid távon élénkítő és életerőt ad, de ezt szabályszerűen egy még nagyobb ernyedség követi” (Lewin, 2006:35).

A szabadkereskedelem eszméinek kedvező nemzetközi gazdasági klíma azonban hamarosan változásnak indult. Ennek oka részben – paradox módon – az 1870-es évek fellendülésében keresendő. Az erőteljes bővüléssel kecsegtető üzleti környezet ugyanis túlzott optimizmussal töltötte el a befektetőket, ennek eredményeként jelentős túlkapacitások jöttek létre az iparban. Az évtized második felének lassulása pedig elsősorban a kisvállalkozások csődjét, esetenként a nagyobb cégek általi beolvasztásukat eredményezte (Magnusson, 2000). Az 1880-as években Svédország kénytelen volt szembenézni az export gyengülésével és a világgazdasági árak zuhanásával.⁵ Utóbbi nagyrészt olyan termékeket érintett, amelyek meghatározó kiviteli cikkeknek számítottak. A kovácsolt vas például az 1873–1874-es csúcsához képest 1886–1887-re mintegy 50%-ot veszített az értékéből. Azonban az ipar bővülésének megtorpanása csak az egyik tényező volt, amely átformálta az üzleti és politikai élet szereplőinek a szabadpiachoz fűződő viszonyát. A kereskedelem liberalizációja, a nagy távolságokat áthidaló szállítmányozást lehetővé tévő technikai újítások az olcsó orosz és amerikai gabona megjelenését eredményezték az európai piacokon. Sőt, a termények mellett az Amerikai Egyesült Államokból származó sertéshús behozatala is komoly kihívást jelentett a svéd agráriumnak.

5 A világgazdasági környezetet ebben az időszakban az országok közötti fokozódó verseny és az árak csökkenése jellemezte. Ekkorra datálható az úgynevezett „hosszú depresszió” is, amely 1873-tól 1896-ig tartott, azonban nem számított hagyományos értelemben vett válságnak. A gazdaság többnyire növekedett, de a fokozódó verseny folyamatos racionalizációra készítette a vállalatokat (Schön, 2012).

Mindezek folyamánként a mezőgazdaság és az ipar aggregált árindexe mintegy harmadával csökkent az évtized során. Mivel az import jelentősen meghaladta az exportot, a fizetési mérleg egyre nagyobb hiányt mutatott. Az államadósság mértéke ezzel párhuzamosan növekedett (Lewin, 2006; Schön, 2012).

Kevin H. O'Rourke (1997) szerint az európai kontinens nagy részén az Újvilágból beáramló gabona, az agrártermékek árának, ebből adódóan a földtulajdonosokat illető bérleti díjaknak, nem utolsósorban pedig a mezőgazdaságban foglalkoztatottak bérének a visszaesését eredményezte. Ezen politikai és társadalmi szempontból kedvezőtlen folyamat a protekcionista fordulat elsődleges okának tekinthető. A svéd béradatok – az IHS (2013) adatai alapján végzett számításaink szerint – alátámasztani látszanak ezt a feltételezést. Az 1870-es évek derekán az agrárbérek stagnáltak, az évtized utolsó évében pedig jelentősen visszaestek. 1879-ben mindössze az 1873-as szint 75,68%-át érték el. Mivel ebben az időszakban a foglalkoztatottak 61,45%-a⁶ az agráriumban dolgozott, így az elszegényedő tömegek jelentette politikai nyomás hatása joggal tételezhető fel.

Fokozta Svédország problémáit, hogy az olcsó, elsősorban tengerentúli árucikkek⁷ a svéd exportőrök piacra jutását jelentősen megnehezítették. Míg korábban az északi ország sok termék esetében költségelőnnyel bírt, ez egy csapásra elolvadt. A világgazdaság átrendeződése okozta válság (1873–1896) idején a gazdasági szereplők egyre szélesebb köre követelte az állami beavatkozást. Jelentősen megnőtt az igény mind a kormányzati támogatások, mind a protekcionista intézkedések iránt. Emellett a vállalatok kartellezéssel⁸ igyekeztek stabilizálni helyzetüket (Gourevitch, 1986).

A szabadkereskedelem kérdésében kialakult politikai törésvonal kettéosztotta a svéd társadalmat. A támogatók között voltak például a Svédország északi és középső területén tevékenykedő mezőgazdasági termelők, akik döntően állattenyésztéssel foglalkoztak. Általában kedvezőtlen földrajzi és gazdasági körülmények között tevékenykedtek. Nekik az olcsó gabona a termelés inputját jelentette, és mint ilyen, lehetőséget a nagyobb profit elérésére. A gyarapodó létszámú ipari munkásság számára az import a megfizethetőbb élelmiszerekben öltött testet. Szintén támogatták a kereskedelem korlátozásoktól való mentességét a nagyobb kikötővárosokban működő szállítmányozók, az iparban érdekelt bankárok és a

6 A liberális kereskedelempolitika időszakának (1873–1887) foglalkoztatási adatai alapján számolt átlag (SHNA, 2017 alapján saját számítás).

7 Bár ez kezdetben inkább csak a mezőgazdasági termékeket jelentette, az amerikai gyáripar rohamos fejlődése idővel az iparcikkek világpiaci árainak zuhanását is elhozta (Gourevitch, 1986).

8 Ez a kooperációs forma a későbbi protekcionista intézkedések „mellékhatásaként” a századfordulóra még elterjedtebbé vált Svédországban (Schön, 2012). Bár napjainkban alapvetően negatív megítélés alá esik, akkoriban ez még nem volt így, ezért tiltani sem próbálták.

nemzetközi szinten is versenyképesnek és korszerűnek számító iparcikkek – így a tejipari gépek, generátorok, golyóscsapágyak – gyártói, akik nagymértékben függtek a külföldi piacoktól. A protekcionizmus mellett foglaltak állást a déli országrész termékeny földjeit birtokló, döntően gabonatermesztésben érdekelt arisztokraták, nagy- és kisbirtokosok. Az agrártermelők megosztottsága kapcsán érdemes kiemelni, hogy a növénytermesztéssel foglalkozók rendre jövedelmezőbb tevékenységet végeztek, így az érdekérvényesítő képességük is jobb volt, mint az állattenyésztésben érdekelt északi gazdáké (Gourevitch, 1986; Rogowski, 1989 és Hiscox, 2020).

A védővámok kapcsán fellángoló vita egyre szélesebb tömegeket ért el, és korábban soha nem látott mértékben mozgatta meg a svéd közvéleményt, egyúttal jelezve a politika modern korszakának nyitányát. Több olyan szervezet is alakult, amelyeknek kimondott célja a protekcionizmus propagálása volt. A gazdasági szereplőknek állami védelmet követelő hangok a parlamenti ellenzék soraiban is felerősödtek. A szabadkereskedelem támogatói szintén igyekeztek szervezett formában fellépni eszméik védelme érdekében (Gourevitch, 1986 és Lewin, 2006).

A politikai paletta liberális és baloldali csoportosulásai a határokon átvitelő kereskedelem zavartalansága, míg a konzervatív erők annak korlátozása mellett foglaltak állást. A protekcionista szerint a szabadkereskedelmet legjobban leíró kifejezés nem annyira a szabadság, sokkal inkább az önzés. A kereskedelem-politikát meghatározó eszmék mögött felfedezni vélt darwini gondolatokat pedig a gyengék erők által való elnyomásával azonosították. Jelentős szempontként hozták fel a piacvédő intézkedések bevezetése mellett a közösség mint egész érdekét az egyénnel vagy a partikuláris csoportokkal szemben, illetve az egyre nagyobb arányban elszegényedő földbirtokosok megsegítésének igényét (Lewin, 2006 és Bengtsson, 2023).

A védővámok bevezetése mellett felhozott érveket három csoportba lehetett sorolni. Az első, hogy az olcsó importot élvező fogyasztók egyúttal dolgozók is, akiknek a munkahelyét a szabadkereskedelem veszélyezteti. A második, hogy a protekcionista intézkedések miatt várható gazdasági fellendülés mindenki előnyét szolgálja. Az agrárszektorban dolgozók közvetlenül „profitálnak” a vámok bevezetéséből, hiszen nem kell új megélhetés után nézniük, az ipari munkások közvetlenül, mert nem éleződik ki a munkaerőpiaci verseny az állás nélkül maradó tömegek miatt. Az érvek harmadik csoportja a vámemelés mellett az volt, hogy annak hatása nem érvényesül teljes mértékben az árakban, és nem jár az élelmiszerek jelentős drágulásával, ugyanis a költségek növekedésének terhét a külföldi exportőrök nagyrészt átvállalják. A szabadkereskedelem mellett elkötelezett politikusok szerint a protekcionista célja nem más, mint hogy a gabonavámokkal a terheket a földbirtokosokról áthárítsák az iparban és a mezőgazdaságban dolgozó munkásokra. Ők a vámtarifákat egyszerűen „éhezési vámnak” titulálták (Lewin, 2006).

A viták élesedésével, 1885-ben egy parlamenti vizsgálóbizottságot hoztak létre a vámmentes kereskedelem társadalmi hatásainak feltárására, amely többek között megállapította, hogy a növekvő volumenű gabonaimport kedvező hatással van a svéd lakosság táplálkozási szokásaira. Azok az alsóbb néprétegek, amelyek korábban inkább csak zabot és árpát ettek, egyre nagyobb arányban fogyasztottak rozst és búzát. Úgy vélték, az import vámokkal való korlátozása mindenképpen káros lenne. Ugyanakkor a jelentés nem győzött meg mindenkit, és az évtized második felére a kereskedelem szabadsága lett az a törésvonal, amely jellemzően dominálta a politikai látképet. Az 1887 őszen tartott országgyűlési választások eredményeként a szabadpiac híveinek többsége elolvadt, és a protekcionistaik ragadhatták magukhoz a hatalmat. 1888-ban Robert Themptandert Gillis Bildt váltotta a kormányfői székben. Bildt, bár korábban a szabad kereskedelem híve volt, Németországban szerzett tapasztalatai hatására hatalomra kerülésének idején már „mérsékelt protekcionistaaként” jellemezte magát (Rustow, 1955; Lewin, 2006 és Bengtsson, 2023).

5.2. A protekcionista kereskedelempolitika visszatérése

1888-tól kezdődően fokozatos vámreformot hajtottak végre. Elsőként az agrártermékek egy része esetében vezettek be vámokat, illetve vámtéher sújtotta a vasipari termékek egy meghatározott körét is. Az ipari árucikkek többségükben továbbra is vámmentesek maradtak, köszönhetően a korábban megkötött nemzetközi megállapodásoknak. 1892-től azonban ezek esetében is mód nyílt az importvámok kivetésére, amit meg is tettek. Ezzel egy időben azonban a mezőgazdasági termékek vámterheit átmenetileg csökkentették. Esetükben az alacsonyabb tarifát 1895-ben⁹ ismételten megemelték. Szintén kereskedelemkorlátozó intézkedésnek számított, hogy még ugyanebben az évben felmondták azt a Norvégiával kötött államközi egyezményt, amely lehetővé tette az áruk norvég kiterővel történő vámmentes behozatalát Svédországba¹⁰ (Rustow, 1955 és Bohlin, 2005).

Az újonnan bevezetett, úgynevezett „szolidarisztikus vámrendszer” német mintát követett. Elsődleges célja az volt, hogy védelmet nyújtsanak a nemzeti ipar minden olyan szereplőjének, amelynek arra szüksége van, annak érdekében, hogy versenyre kelhessen az importtal. Ugyanakkor az is fontos szempontot je-

9 Több szakirodalmi forrás (így például Bohlin, 2005) tévesen 1896-ra datálja az agrárvámok emelését. A valóságban a vámemelést 1895-ben hajtották végre, ahogy ezt a külkereskedelmi statisztikák (BISOS F) is alátámasztják

10 Svédország és Norvégia 1815 és 1905 között perszónáluniót alkotott, ugyanakkor mindkét állam függetlensége viszonylag jelentős maradt. A két állam közötti áruforgalmat különmegállapodás garantálta.

lentett, hogy egy iparág támogatása ne más, a termelés inputjait külföldről beszerző ágazatok „költségén” történjen. Példa erre az öntöttvas importvámjának 1892-es bevezetése, majd 1897-es eltörlése. Bizonyossá vált ugyanis, hogy csak a vámok olyan mértékű emelése biztosítana hathatós védelmet a hazai termelőknek, ami már az importvasat felhasználó gyártóknak okozna jelentős veszteségeket. A vámentessé tételt indokolta továbbá, hogy a svéd vasipar termékeinek jelentős részét exportálták, így a belföldi vállalkozásoknak valójában többnyire nem kellett versenyeznie az importőrökkel. Kiemelten figyeltek arra is, hogy ha az egyedi érdekek összeütközésbe kerülnének a közösséggel, utóbbiak érvényesüljenek (Bohlin, 2005).

Ezt követően az első világháború kirobbanásáig a svéd kereskedelempolitika nyugvópontra jutott. Újabb átfogó reformra már nem került sor a vizsgált időszakban, csupán néhány termék importvámját módosították kisebb mértékben.

6. A SVÉD KERESKEDELEMPOLITIKA GAZDASÁGI HATÁSAI

6.1. Importvámok és importszerkezet

1873 és 1887 között – kevés kivételtől eltekintve – mind a növényi, mind az állati eredetű termékek vámentesen kerülhettek a svéd piacokra, így a feldolgozott és feldolgozatlan gabona, az élő állat és a húsfélések többsége is. A gyümölcsök, az úgynevezett kerti termények, a gyarmatárúk és az italok azonban nagyrészt ekkor is vámkötelesek voltak. Az 1888-as protekcionista intézkedések vámemeléseket és a szabadforgalmú termékek vámkötelessé tételét is magukba foglalták. Kevés olyan agrártermék maradt (például a burgonya), amelyet nem érintett a változás (BISOS F alapján).

1892-ben az agrártermékek, ezen belül is elsődlegesen a gabonafélék esetében jelentős mértékben csökkentették, sőt, egyes esetekben el is törölték a vámokat, bár fontos megjegyezni, hogy ez közel sem jelentette az 1888 előtti állapot visszaállítását. Ezzel szemben a vámköteles importjavak körének erőteljes bővülése, a meglévő vámterhek emelése tapasztalható a textilipari termékek és szövetek, a bőrből, szőrből vagy egyéb állati alapanyagból készült használati cikkek, a fémből készült áruk, valamint a különféle gépipari árucikkek, ezen belül is a gépek és műszerek esetében.

Az 1895-ös vámemelés szinte kizárólag a gabonára korlátozódott, az addigi vámtételeket megduplázták, némely terméknel közel a háromszorosára növelték.

1. táblázat

Átlagos vámterhek a vizsgált időszakban

	1873–1887	1888–1891	1892–1894	1895–1913
Termék- kategóriák vámjai	Mezőgazdaság: – Ipar: –	Mezőgazdaság: ++ Ipar: –	Mezőgazdaság: + Ipar: ++	Mezőgazdaság: +++ Ipar: ++
Átlagos vámterhek időszakos átlaga	10,33%	12,01%	11,51%	10,09%

Megjegyzés: a termék kategóriák vámjainak jelölése az egyes vizsgált időszakok beazonosítását szolgálja. A jelölések értelmezése időrendi sorrendben a következő:

a liberális időszak viszonylagosan alacsony vámja,

++ az első vámemelést követő vámok az agrár-, majd az ipari termékek esetén;

+ a mezőgazdasági termékek ideiglenesen csökkentett importvámjai;

+++ az agrártermékek utolsó időszakot jellemző, a korábbiakat jóval meghaladó vámterhe.

Forrás: IHS (2013) és Schön (2015) alapján saját számítás

Az 1. táblázat adataiból kitűnik, hogy a mezőgazdasági importvámok kiterjesztése megnövelte az átlagos vámterhet, amely az iparcikkek vámjának emelése után is magas maradt. Ugyanakkor az agrártermékek behozatali terheinek újabb növelése már nem járt hasonló hatással, sőt az átlagot jelző érték csökkent. Ennek oka az a korábban már említett jelenség, amely szerint a vámemelések hatására az importszerkezet átrendeződik, és eltolódás következik be az alacsonyabb költségek mellett behozható jószágok felé. Esetünkben a tőke- és fogyasztási javak arányában állt be erőteljes változás (1. ábra). Míg az importfelhasználáson belül ezek megoszlása 1873-ban 52%, valamint 48% volt, addig 1913-ban már 69% és 31%.¹¹

A magasabb feldolgozottsági szintet képviselő termékek kiváltása kevésbé feldolgozottal erőteljesen érvényesült például a gabonafélék esetében, amelyeknél a vámemelés és -csökkentés nagyfokú eltolódást váltott ki az őrölt és a feldolgozatlan gabona között. Ennek indokoltan feltételezhető oka, hogy a vámterhek nem voltak egységesek. 1887-ig a kukorica kivételével teljes volt a termékcsoport vámentessége. 1888-tól kezdődően ez fajától függően kilogrammonként 1–3 (tipikusan 2,5) örére¹² növekedett a nem feldolgozott gabonák esetében. Az őrlemények (lisztek) vámját ugyanakkor egységesen 4,3 örére emelték. 1892-ben az előbbi kategória importvámját többnyire megfelezték, egyes esetekben eltörölték, a lisztfélék vámját 2,5 örére csökkentették. 1895-ben a feldolgozatlan gabona vám-

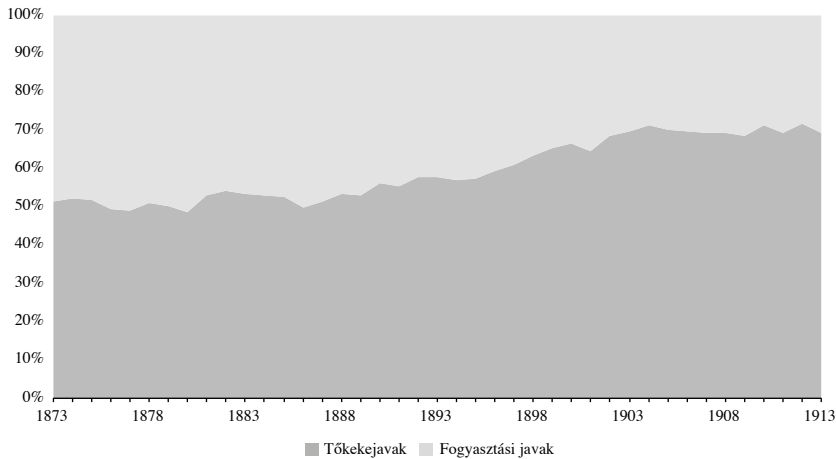
11 A tőkejavak aránya 72%-nál érte a csúcspontját 1904-ben és 1912-ben. A mélypont 49% volt 1876-ban, 1877-ben és 1880-ban.

12 Az öre a svéd korona váltópénze: 1 korona = 100 öre.

tételét majdnem minden esetben 3,7, az örleményekét 6,5 örerre emelték.¹³ A vámreformok, illetve az azt közvetlenül megelőző és követő évek gabonaimportjának megoszlásai a 2. ábráról olvashatók le.

1. ábra

A tőke- és fogyasztási javak aránya az importon belül

Forrás: SHNA (2017) alapján saját számítás

Az utolsó „vámmentes” évben, 1887-ben az őrölt gabona még a termék kategória importjának 25%-át adta, amely érték a következő években a vámemelés hatására jelentősen visszaesett. 1892-től az importvámok mérséklése átmeneti növekedést eredményezett, de az ismételt, 1895-ös emelés visszavetette a lisztfélék iránti keresletet.

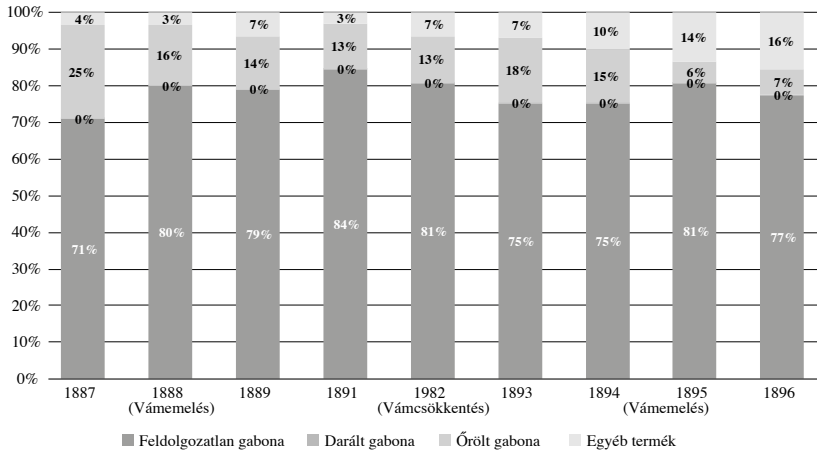
Az importszerkezet kapcsán érdekes adalék, hogy az előállító gazdasági szektort tekintve a behozatalra kerülő áruk összetétele stabilabbnak mutatkozott, és csak kisebb mértékben rendeződött át. A mezőgazdasági eredetű árucikkek arányának lassú emelkedése (1873 és 1887 között átlagosan 25,37%, 1888–1891: 26,52%, 1892–1894: 28,59%) csak a legutolsó, magas agrárvámokkal jellemezett időszakban torpant meg (1895–1913: 26,04%) (SHNA, 2017).

Szintén nem hoztak drasztikus változást a vámreformok az import volumenében, GDP-hez mért arányában, valamint az importpenetráció nagyságában (3. ábra).

13 A vámeszkaláció jelensége, azaz a feldolgozottsági szint emelkedésével növekvő importvám természetesen nem svéd sajátosság. Hasonló tapasztalható például Németország esetében is, ahol a fogyasztási cikkek magas, a köztes termékeket mérsékelte vámmal sújtották, a nyersanyagok behozatala azonban többnyire vámmentes maradt (Berend, 2012).

2. ábra

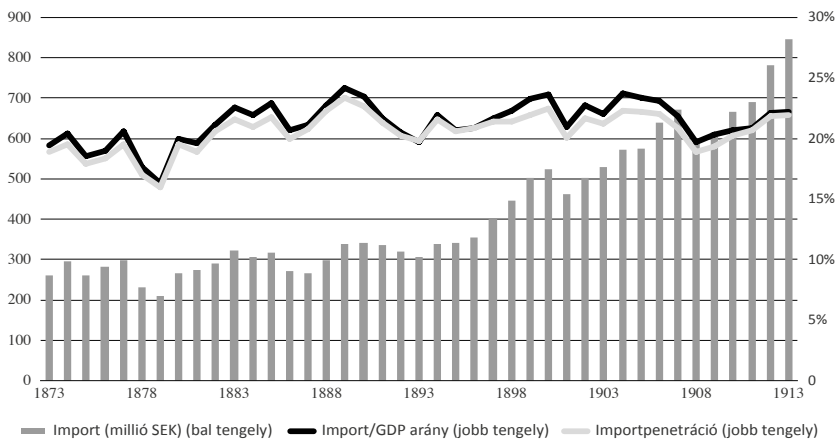
A gabonafélék importjának megoszlása feldolgozottsági szint alapján

Forrás: BISOS F alapján saját számítás

3. ábra

Az import volumene, GDP-hez mért aránya, az importpenetráció aránya

Forrás: SHNA (2017) alapján saját számítás

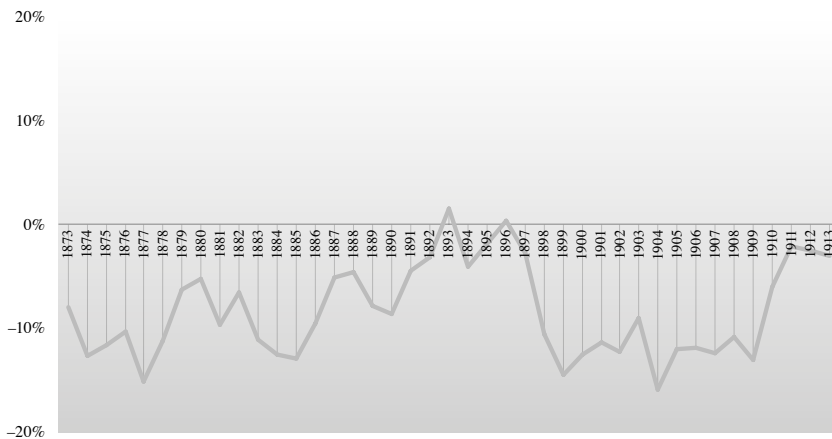
A jelentősebb visszaesések, fellendülő szakaszok nem feleltethetők meg egyértelműen a kereskelempolitika fordulópontjainak. Összességében mindhárom adatsort növekvő trend jellemzi, az árubehozatal súlya a protekcionista fordulat dacára is alapvetően emelkedett.

6.2. A külkereskedelmi mérleg

Jelentős problémát jelentett a svéd gazdaság számára az állandósult külkereskedelmi mérleghiány, amelyet a vámok megemelése elviekben pozitív irányba befolyásolhat. A 1873 és 1887 közötti időszakban a normalizált külkereskedelmi egyenleg hiánya 5% és 15% között ingadozott, átlagát tekintve 10% volt (4. ábra).

4. ábra

Normalizált külkereskedelmi egyenleg

Forrás: SHNA (2017) alapján saját számítás

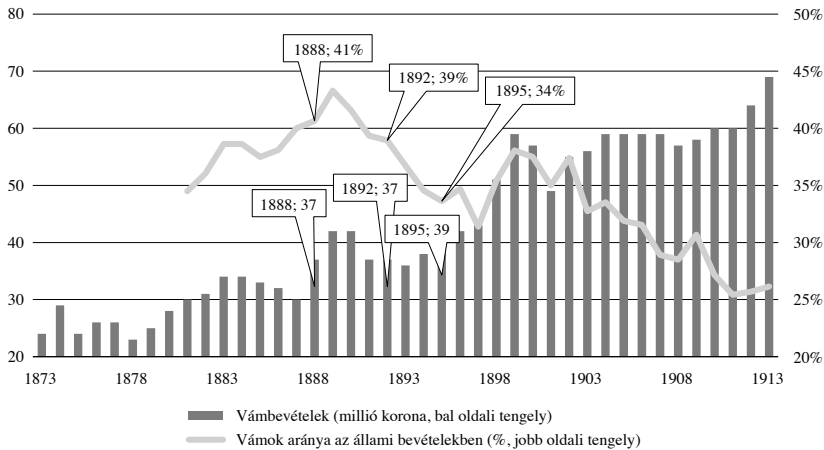
Az 1888-as vámreformot követően, ha csak átmenetileg is, de a mérlegdeficit jelentősen csökkent, sőt, 1893-ban 2%-os külkereskedelmi többletet realizáltak, míg 1896-ban 0%-ot mutatott az egyenleg. A századforduló idejére azonban a mérleg erőteljesen romlott, 1904-ben például 16% volt a hiány. Ismételt javulás csak a vizsgált időszak végén következett be, ez azonban már független volt az importvámok mértékétől, mivel ekkor nem került sor újabb, lényegi emelésre.

6.3. A költségvetés bevételei

Az importvámok emelése nem pusztán piacvédelmi célokat szolgált, komoly fiskális szempontok is szóltak mellette. A 19. és az azt megelőző századokban a központi költségvetés elsődleges pénzügyi forrásai döntően a külkereskedelemhez kötődtek. A vámbevételek szerepében a századforduló hozott jelentős változást (5. ábra). Az újabb adónemek (például a jövedéki, jövedelem- és vagyonadó) kiterjesztésével az állam egyre kevésbé szorult rá a vámokból származó bevételekre.

5. ábra

Az importbevételek nagysága és az állami bevételeken belüli aránya

Megjegyzés: 1881-et megelőzően nem állnak rendelkezésre megfelelő források a teljes állami adóbevételek összességéről. Az állam bevételei jelen esetben a vámokat, a jövedéki, vagyon- és jövedelemadókat foglalják magukba.

Forrás: IHS (2013) alapján saját számítás

A vizsgált időszakban a vámbevételek abszolút nagysága összességében jelentősen nőtt. Míg 1873-ban csupán 24 millió svéd korona volt, addig 1913-ban elérte a 69 millió koronát. A költségvetési forrásokon belüli aránya csúcspontját az első vámemelést követően érte el, 1889-ben mintegy 43%-kal. 1899-től kezdődően súlya fokozatosan csökkent, bár érdemes megjegyezni, hogy 1910-ig még így is ez maradt a legjelentősebb adóbevétel. Ekkor azonban a jövedéki adó vált az elsődleges bevételi forrássá, sőt az évtized közepére már a vagyon- és jövedelemadók nagysága is túlszárnyalta az importbevételekét.

A vámemelések hatása az importvám-bevételek szerkezetének átalakulásában érhető igazán tetten. Míg 1887-ben az agrártermékek, élelmiszerek és italok¹⁴ összesítve is csupán a vámjövendelmek 7,78%-át jelentették, addig 1889-re a súlyuk 22,58%-ra ugrott.¹⁵ Az agrárimportvámok csökkentését követően arányuk

14 Ide nem számítva az úgynevezett gyarmatárukat (pl. kávé, tea, csokoládé és cukor, rizs).

15 A vámbevételeken belül a legnagyobb súllyal 1887-ben a gyarmatárúk bírtak (60,88%). Ezen belül is külön kiemelhető a cukor és a cukorszirup szerepe, amely az említett évben az importvámbevétel 37,49%-át biztosította. A gyarmatárukat a szabadkereskedelem időszakában is magas vámokkal sújtották, a protekcionista fordulat pedig további emelést hozott az alkalmazott vámtételekben. Az 1895-ös vámemelés során emelték például a rizs vámterheit. Mivel ez a lépés nehezen magyarázható pusztán piacvédelemmel, így erősíti az importvámok fiskális szerepét kihangsúlyozó nézeteket.

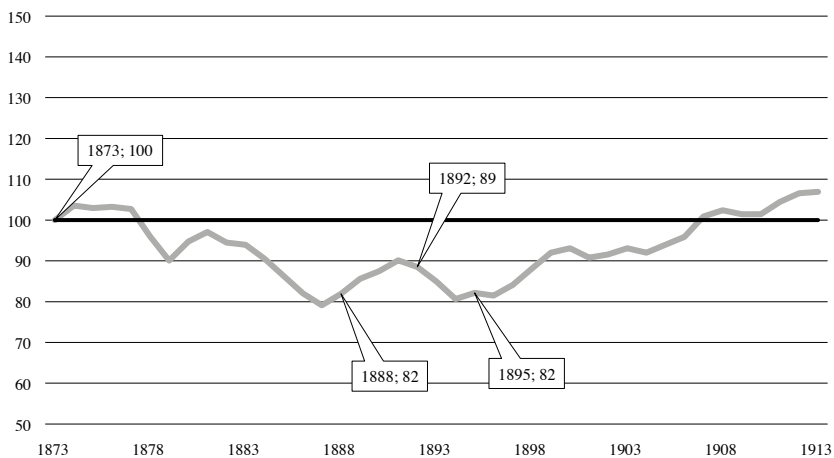
22,02%-ra esett vissza. Az ismételt vámnövelés után, 1896-ban elérte a 38,67%-ot. Az ipari termékek, így például a gépek, járművek és műszerek esetében hasonló, bár kevésbé látványos változás zajlott le. 1892-t megelőzően a vámbevételeken belüli részarányuk rendre 1% alatt maradt. A vámreform évében súlyuk 2,9%-ra emelkedett, majd növekvő trendet mutatva, 1896-ra elérte az 5,09%-ot. Mivel újabb importvám-emelés ebben az időszakban már nem történt, így ezt a magas vámterhek dacára is erősödő gépipari import magyarázza (IHS, 2013 és BISOS F alapján saját számítás).

6.4. A vámok hatása az árszínvonalra

A teljes vizsgált időszakot meglehetősen alacsony, átlagosan 0,41%-os inflációs ráta jellemezte. A liberálisabb kereskedelempolitika idején, 1873 és 1887 között az átlag 0,97%-os deflációt mutat, míg a protekcionista fordulatot követően az érték enyhe, 1,2%-os inflációba fordult (Statistics Sweden, 2023 alapján). Az éves adatok meglehetősen hektikus ingadozást mutatnak, így esetünkben célszerűbb az árszínvonal vizsgálata (6. ábra).

6. ábra

Árszínvonal 1873–1913 (1873 = 100%)

Megjegyzés: fogyasztói árindex alapján számítva. A viszonyítási alap az 1873-as év árszínvonala, esetünkben ezt vettük 100%-nak.

Forrás: Statistics Sweden (2023) alapján saját számítás

1873-tól 1887-ig az árszínvonal erőteljes csökkenése volt megfigyelhető. Az 1887-es mélypontra csupán a kezdeti érték 79,11%-át érte el. Az 1888-as kereskedelem-

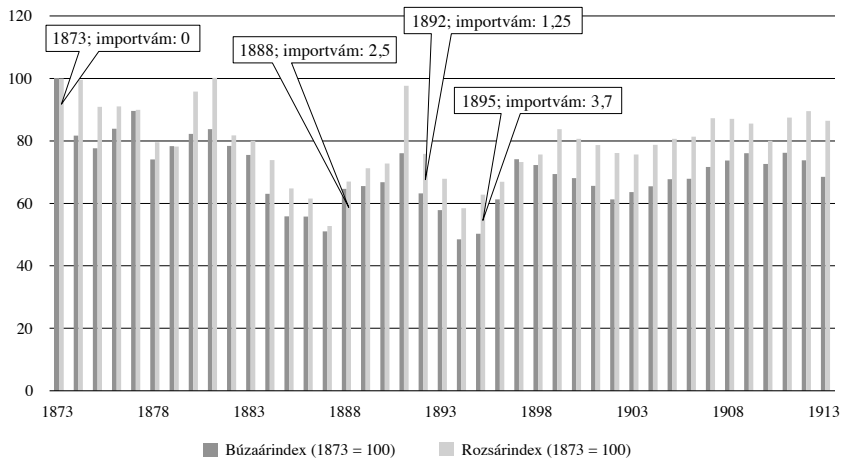
litikai irányváltást követően az árszint közeledett a 100%-hoz, ezt a folyamatot az egyszerre vámemelést és -csökkentést is tartalmazó 1892-ös reform törte meg. Az agrárvámok 1895-ös ismételt emelése viszont jól észlelhetően árfelhajtó hatással bírt. Az árszínvonal emelkedett ugyan, azonban csupán 1907-re érte el a 34 évvel korábbi mértékét.

Az importvámok árakra gyakorolt hatásának igazolása érdekében az adatsorokat regresszió (OLS) segítségével vizsgáltuk.¹⁶ A modell szignifikáns összefüggést mutat a két változó között, a korreláció szintje magas, az összefüggés pozitív irányú, azaz a magasabb vámok inflációgerjesztő hatással bírnak. Az átlagos vámteher nagyságának változása 75,91%-ban képes magyarázni az árszínvonal értékének szórását.¹⁷

Nem minden termék árára volt ugyanakkor hatással a vámterhek növelése. A két legjelentősebb importtermény – a búza és a rozs – svédországi árai és a vámok nagysága között nem mutatható ki regresszió segítségével szignifikáns kapcsolat.

7. ábra

A búza és a rozs árszínvonala (1873 = 100%), importvám (öre/kg)

Forrás: LU-MADD alapján saját számítás

A két gabonafajtát tekintve annak ellenére nem okozott lényeges drágulást az importterhek emelése, hogy összegük korántsem volt elhanyagolható. Az aktuális

16 Jelen esetben a függő változó az árszínvonal, a független az átlagos vámnagyság volt a teljes, 1873-tól 1913-ig tartó időszakban.

17 95%-os konfidenciaintervallum mellett a szignifikanciaszint 1% alatti, $r = 0,8713$; $r^2 = 0,75912$.

belföldi átlagárákhoz viszonyítva az importvám átlagos nagysága 1888 és 1891¹⁸ között a búza esetében 17%, a rozsnál 21% volt, mely arányok 1892 és 1894 között 11%-ra és 13%-ra mérséklődtek, majd 1895 és 1913 között 27%-ra, valamint 32%-ra emelkedtek.¹⁹

Joggal merülhet fel a kérdés: ha a vámok változása nem gyakorol jelentős mértékű hatást a két vizsgált termény áraira, mi okozza azok ingadozását? Amennyiben a belföldi átlagárakat a balti-tengeri térség legjelentősebb gabonapiacainak²⁰ a jellemzővel vetjük össze²¹, egyértelmű összefüggésre bukkanhatunk.²² A búza esetében 90,47%, a zabnál pedig 87,25%-ban magyarázzák a nemzetközi piacon tapasztalható árváltozások az adott termény belföldi árainak szórását²³ (LUMADD, valamint Andersson–Ljungberg, 2015 alapján).

A világgpiaci verseny, az Európát elárasztó, olcsó tengerentúli és orosz gabona ezen két termék esetében árleszorító hatással bírt, amit a kereskedelempolitikai intézkedések csak tompítani tudtak.

6.5. Az ipar helyzete az 1892-es vámemelés után

A teljes vizsgált időszakot tekintve ez volt az a korszak, amikor Svédország agrár-államból lassan ipari országgá vált. Különösen igaz ez az 1890-es évektől kezdve. A tradicionális iparágak, így a vas- és acélipar vagy a faipar továbbra is fontosnak számítottak, emellett azonban számtalan új vállalkozás alakult különösen a gépgyártás, az energiatermelés, a papíripar vagy éppen a ruha- és cipőipar területén.

18 1873 és 1887 között az importvám nagysága mindkét termény esetében 0 öre/kg volt.

19 A vámok és az árak összehasonlítását némiképp megnehezíti, hogy a rendelkezésre álló adatforrások más-más mennyiséget, illetve úrmértéket használnak, amelyek ráadásul időről időre változtak (lásd bővebben: Szabó, 2024).

20 Andersson és Ljungberg (2015) tanulmánya alapján a legjelentősebb balti-tengeri gabonapiacok az alábbiak: a búza esetében Danzig (mai elnevezéssel Gdańsk), Kiel, Koppenhága, Königsberg (Kalinyingrád), Lübeck, Riga, Rostock, Stettin (Szczecin), Szentpétervár és Wismar, míg a rozs esetében Danzig (Gdańsk), Kiel, Koppenhága, Helsinki, Lübeck, Riga, Rostock, Stettin (Szczecin), Szentpétervár és Wismar.

21 Sajnálatos módon a balti piacok részletes gabonaárjai csak az 1873 és 1893 közötti időszakot tekintve állnak rendelkezésre, ugyanakkor joggal feltételezhetjük hasonló összefüggés meglétét a 1894 és 1913 között is.

22 Mivel a svéd és a balti piacok aktuális piaci árait egymásra nem átváltható mennyiségekben adták meg, így a számítások során az árindexeket vettük figyelembe. Mindkét gabona és mindkét piac esetében az 1873-as érték = 100% (bővebben lásd: Szabó, 2024).

23 Lineáris regresszió alkalmazása esetén, 95%-os konfidenciaintervallum mellett a szignifikanciaszint mindkét esetben 1% alatti, a korreláció szintje nagyon magas. (Búza: $r = 0,95112$ és $r^2 = 0,90474$. Rozs: $r = 0,9340$ és $r^2 = 0,8725$.)

Közülük több nemzetközileg is ismertté vált, példaként megemlíthető az Ericsson és az SKF (Schön, 2012).

Bár a bruttó hazai kibocsátáshoz való hozzájárulás nagysága alapján a mezőgazdaság még 1905-ig fajsúlyosabb volt, mint az ipar, de utóbbi bővülése jóval dinamikusabbnak bizonyult, és a lendületét a vámemelések sem törték meg (SHNA, 2017 alapján).

Az 1892-es kereskedelempolitikai reform az iparcikkek (fogyasztási javak és félkész termékek) vámjának jelentős emelését hozta, egyúttal – ha csak átmeneti jelleggel is – a mezőgazdasági áruk vámterhe csökkent. Mindez erőteljes hatást gyakorolt az import összetételére is.

A vámreformot megelőző, illetve követő 3-3 év (1889–1891, illetve 1893–1895) adatait összevetve, a behozatal értékének emelkedése figyelhető meg némely mezőgazdasági termék, így például a zöldségek és gyümölcsök, valamint a gabonafélék, továbbá az iparban használt nyersanyagok, többek között az ásványi anyagok esetében. A legjelentősebb visszaesést a szeszes és egyéb italok (46%), az élő állatok (39%), a szőrből, bőrből, csontból, szarvból készült árucikkek (35%), valamint a textilipari termékek, szövetek árucsoportja „szenvetde el”. Utóbbi kategória érdemes a mélyebb elemzésre, mivel míg előbbieket importon belüli hányada csekély, a textilipari javak az import legmeghatározóbb tételét képezték az 1892-es vámemelés előtt 16,40%-os részaránnyal. Az emelés hatására ez az érték 12,25%-ra csökkent²⁴, a termékcsoport így már csupán a harmadik legjelentősebb volt, némiképp lemaradva az ásványi nyersanyagok (16,20%) és a gyarmatárúk (13,01%) mögött (BISOS F alapján saját számítás).

Bár összességében az importpenetráció nagysága nem csökkent számottevő mértékben (lásd a 3. ábrát), teljesen más képet kapunk a textilipar esetében (SHNA, 2017 alapján).

A termékcsoport importpenetrációja az 1870-es években rendre 40% felett alakult, a csúcsát pedig 1883-ban érte el 53%-kal. Ezt követően – már a vámemelés előtt – csökkenésnek indult, az importtarifa megnövelését követően pedig 30% alá süllyedt. Ez a jelenség nem kizárólag az textilipari késztermékek behozatalának zsugorodására vezethető vissza, hanem az importhelyettesítő termelés sikerére is. Míg 1892-be csupán 78 millió korona volt az iparág kibocsátása, 1913-ra ez 287 millió koronára nőtt (SHNA, 2017 alapján saját számítás).

Ezen importtermék-kategória egyik legnagyobb tételét a ruhafélék adták. A konkrét importvám esetükben – eltérően a főszabálynak számító mértékvámtól – a

24 Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az adott termékkategória csupán a harmadik legjelentősebb volt a behozatalban, lemaradva az ásványi anyagok és a gyarmatárúk mögött.

ruha anyagát adó szövet vámjától függött, az ott alkalmazott vámtarifát meghatározott mértékben növelve meg. Az új, használatra kész utcai ruhák esetében például a vámreform előtt egységesen 20% rakódott a ruhaanyagtól függő vámrá, ez azonban a pamut és lenvászon anyagú ruhák esetében 50%-ra, a „nemesebb” kelméknél 100%-ra emelkedett. Ez jelentős hatást gyakorolt az importra. Amennyiben a vámemelést megelőző és követő 3-3 év átlagos behozatali értékeit vetjük össze, 53%-os visszaesést tapasztalhatjuk (BISOS F alapján saját számítás). A ruhafélék belföldi termelése²⁵ már a piacvédelemi intézkedések 1892-es bevezetése előtt is bővült, azt követően pedig megugrott, azonban ez – a kezdeti években legalábbis – a foglalkoztatotti létszám növelésének²⁶, és nem a technológia szint emelkedésének volt köszönhető, amit az egy iparági dolgozóra vetített kibocsátási adatok is alátámasztanak (BISOS D alapján).

A vizsgált időszakban a teljes ipari kibocsátás jelentős mértékben erősödött, 1913-ra elérte az 1873-as szint mintegy ötszörösét. A növekedés már az 1880-as években megkezdődött, és a nyersanyagokat is érintő vámemelés sem törte meg ezt a folyamatot. Az iparosodás egyúttal az iparban foglalkoztatottak létszámának és bérének emelkedését is magával hozta, bár ezek alapvetően elmaradtak a termelékenység bővülésétől (IHS, 2013 és SHNA alapján).

6.6. Gazdasági növekedés, felzárkózás

Az 1873-tól 1913-ig tartó időszakban a GDP egy főre eső nagysága (2011-es USD értékben számolva) 2284-ről 4581 dollárra nőtt, és az importvámok emelése sem vetette vissza a bruttó hazai kibocsátás bővülését (Maddison, 2020 alapján).

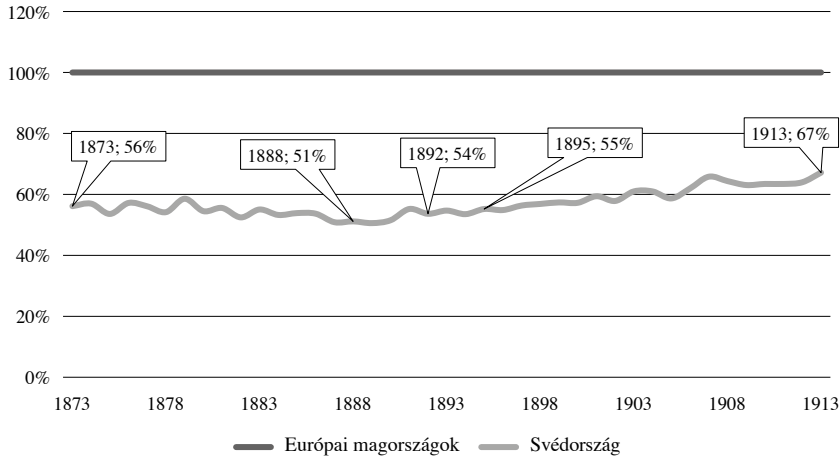
A gazdasági növekedés ütemének megítélését segíti, ha a svéd adatokat összevetjük Európa iparosodott magországainak (O'Rourke és Williamson, 1997 alapján: Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Hollandia, Svájc) átlagos teljesítményével (8. ábra).

25 Sajnálatos módon a statisztikák a ruhagyárak belföldi termelési adatait csak 1895-ig jelenítik meg, ezt követően a szövödék közé sorolták őket, létrehozva ezzel egy jóval szélesebb profilú, átfogó adatközlési kategóriát.

26 Az iparágban foglalkoztatottak száma 1892-ben még csupán 11 967 fő volt, ami 1895-re addig nem tapasztalt magasságba, 17 123 főre emelkedett. A gyárak száma azonban nem emelkedett, a két év tekintetében egyaránt 39-39 volt.

8. ábra

Svédország egy főre eső reál-GDP-je a magországek átlagos kibocsátásának százalékában (A magországek mindenkorai átlagos kibocsátása: 100%)

Forrás: Maddison (2020) alapján saját számítás

1873-ban az északi ország a fejlett ipari államok teljesítményének mindössze 56%-át érte el. A szabadkereskedelem időszakában közeledés nem, csupán lassú leszakadás volt megfigyelhető. A protekcionista fordulat évében (1888) Svédország relatív teljesítménye 51%-ra esett vissza. Az 1890-es évek elejétől azonban megindult a felzárkózás, 1913-ra már elérte a magországek kibocsátásának 67%-át.

A svéd egy főre eső reál-GDP-növekedése a vizsgált időszakban átlagosan évi 1,74%-volt, szemben a kontinens fejlett országainak 1,32%-os kibocsátásbővülésével (2. táblázat).

Az 1873-tól 1887-ig tartó, szabadkereskedelemmel jellemezhető másfél évtized átlagos kibocsátás-bővülése nemzetközi összehasonlításban szerénynek mondható (0,60%). Mivel a második és a harmadik szakasz (1888 és 1891, valamint 1892 és 1894 között) meglehetősen rövid időtávokat ölel fel, ezért érdemes ezt összevetni a legutolsó, mezőgazdasági és ipari termékeket is magas vámokkal sújtó időszakokkal. A gazdaság növekedése ekkor 2,64% volt, amely jóval meghaladta a magországek 1,42%-os teljesítményét.

2. táblázat

Svédország és a magországek évi átlagos, egy főre eső GDP-növekedésének üteme

	1873–1887	1888–1891	1892–1894	1895–1913
Termék-kategóriák vámjai	Mezőgazd.: –	Mezőgazd.: ++	Mezőgazd.: +	Mezőgazd.: +++
	Ipar: –	Ipar: –	Ipar: ++	Ipar: ++
Svédország GDP-növekedési ráta	0,60%	2,69%	0,52%	2,64%
	1,04%		2,35%	
	1,74%			
Magországek GDP-növekedési ráta	1,24%	0,61%	1,57%	1,42%
	1,11%		1,44%	
	1,32%			

Megjegyzés: a termék-kategóriák vámjainak jelölése az egyes vizsgált időszakok beazonosítását szolgálja. A jelölések értelmezése időrendi sorrendben a következő:

a liberális időszak viszonylagosan alacsony vámjai,

++ az első vámemelést követő vámok az agrár-, majd az ipari termékek esetén;

+ a mezőgazdasági termékek ideiglenesen csökkentett importvámjai;

+++ az agrártermékek utolsó időszakot jellemző, a korábbiakat jóval meghaladó vámterhe.

Forrás: Maddison (2020) alapján saját számítás

Az a tény, hogy az importvámok emelése nem veti vissza, sőt, akár növeli is egy ország gazdasági teljesítményét, kontraintuitívnek tűnhet. Kevin H. O'Rourke 2000-ben publikált tanulmányában összefoglalja a leggyakrabban megfogalmazott elméleteket, amelyek e jelenségre magyarázattal szolgálhatnak. Eszerint pozitívan hathat a gazdasági növekedésre, ha a vámok elősegítik a „növendék iparágak” hatékony védelmét, illetve az is, ha a protekcionista intézkedések hatására a fogyasztási javak és tőkejavak relatív árai utóbbiak javára változnak, így azok kereslete növekszik. Ezen feltevés helytálló voltára utal, hogy a svéd importban is jelentős átrendeződés volt megfigyelhető a tőkeeszközök irányában (lásd az 1. ábrát).

További szempontként az is megemlíthető, hogy az importvámokból származó állami bevételek akár iparosítási és infrastruktúra-fejlesztési célokra is fordíthatók, amely kedvezően hathat a gazdaság bővülésére akár hosszabb távon is.

7. A SVÉD PÉLDA ÁLTALÁNOSÍTHATÓSÁGA

A svéd kereskedelempolitikai fordulatra egy olyan időszakban került sor, amelyet a szakirodalomban gyakran a globalizáció első hullámaként említenek. Ebben az időszakban a világgazdaságot a nemzetközi áruforgalom rohamosan bővülése, és ebből adódóan az általános árszínvonal csökkenése jellemezte. A háttérben a szállítmányozás technikai feltételeinek ugrásszerű fejlődése, ennek okán a tranzakciós költségek drasztikus csökkenése állt. Emellett a külföldi tőkebefektetések bővülése és az egyre erősödő – elsődlegesen az Amerikai Egyesült Államokba irányuló – nemzetközi migráció fémjelzte az új korszakot. Globális szinten az egy főre eső GDP átlagosan évi 1,3%-kal nőtt, ami jelentősen meghaladta a megelőző ötven évben tapasztalható 0,5%-os bővülést (Collier–Dollar, 2002). A fejlődés lendületét Európában az 1870-es évek végétől, 1880-as évek derekától kibontakozó protekcionista hullám sem törte meg. Svédországban sem vezetett a gazdaság hanyatlásához vagy az infláció kezelhetetlen mértékű elszabadulásához a vámok megemlése, sőt, a piacvédelem inkább kedvező hatásokkal bírt.

A svéd példa esetén nem elhanyagolható szempont, hogy a jelentősebb üzleti és társadalmi csoportok felsorakoztak a vámreform mellett, mint ahogy az sem, hogy ezzel a lépéssel Svédország a nemzetközi, de legalábbis az európai trendekhez igazodott.

Ugyanakkor az, hogy egy hasonló fordulat ma is kedvező hatással járna, erősen kétséges. Ennek egyik oka az, hogy a világgazdaság napjainkra gyökeresen átalakult. A 19. század vezető gazdasági hatalmai az Amerikai Egyesült Államok kivételével Európában voltak megtalálhatók, a világ többi része pedig igen gyakran gyarmati függésben volt e nagyhatalmaktól. Számos szuverénnek tekinthető állam – példa lehet erre Portugália – előnytelen, kiszolgáltatottságot jelentő kereskedelmi szerződések megkötésére kényszerült a fejlettebb országokkal (lásd Costa et al, 2016). A nemzetközi gazdasági kapcsolatok elsődleges szereplői sokkal inkább az államok, nem pedig az üzleti szereplők voltak. Fontos különbség az is, hogy a külkereskedelem főként a késztermékek és nyersanyagok áramlását jelentette. Utóbbiak rendre a fejlett államok feldolgozóiparának működését szolgálták. Napjainkra ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Számos jószág előállítására moduláris rendszerben, globális értékláncokban (GVC-k) történik. A határokon átnyúló áruforgalom mintegy 70%-a GVC-ken belül bonyolódik, és javarészt az alapanyagok, alkatrészek és félkész termékek országok közötti utaztatását jelenti, hogy a késztermék létrehozásához szükséges egyes részfolyamatokat a világ azon részén végezhessek el, ahol az a leghatékonyabban megtehető (OECD, s. a.). Amennyiben egy ország piacának védelme érdekében – szembe menve többek között a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) előírásaival – a most is érvényben

lévőknél jóval szigorúbb protekcionista lépésekre szánná rá magát, az nehezen megjósolható hatást gyakorolna a fennálló termelési struktúrákra.

A 20. és 21. század fordulójára a nemzetközi kereskedelem elsődleges aktoraivá a multinacionális cégek váltak, amelyek többnyire ellenérdekelték a piacvédő intézkedések meghozatalában. Egy átfogó vámemelés estén a politikai eliteknek – jó eséllyel – a jelentős gazdasági hatalommal rendelkező nagyvállalatok fokozódó nyomásgyakorlásával kellene szembenézniük. A konfliktus extrém esetekben akár az üzleti szféra fajsúlyos szereplőinek kivonulásához is vezethetne. A termelőkapacitások külföldre költöztetése pedig olyan politikai és gazdasági kockázat, amely komoly visszatartó erővel bírhat, így a „status quo” megőrzésére ösztönözheti a döntéshozókat. A szűk szakpolitikai mozgástér kapcsán érdemes felidézni Thorstein Veblen 1904-es írását, amely napjainkban sokkal inkább aktuális, mint amikor papírra vetették: „Mivel minden életviszonyt az üzlet szemszögéből, a nyereség és veszteség szempontjából vizsgálunk, a közösség ügyeinek irányítása közös megegyezéssel az üzletemberek kezébe került, és üzleti megfontolások vezérik őket. Ezért a modern politika üzleti politika (...) Ez igaz mind a kül-, mind a belpolitikára. A törvényhozás, a rendvédelem, az igazságszolgáltatás, a katonai és diplomáciai szolgálat mind-mind elsősorban üzleti kapcsolatokkal, anyagi érdekekkel foglalkozik, és alig van több, mint mellékes vonatkozásuk más emberi érdekekre” (Veblen, 1904:269–270).

Bár a gazdasági növekedés és az importvámok közötti pozitív irányú kapcsolat a 19. századi Európa vonatkozásában jórészt igazolást nyert, a Bairoch-paradoxonként elhíresült jelenség a 20. század második felére megszűnt. Athanasios Vamvakidis 2002-ben megjelent, empirikus adatokat vizsgáló tanulmányában megerősíti, hogy az 1970 és 1990 közötti időszakban már inkább a kereskedelmi nyitottság az, ami hozzájárul a GDP bővüléséhez. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy ennek oka a szabadkereskedelem általánossá válásában keresendő, egy adott ország kereskedelempolitikájának gazdasági hatása, mondhatni „sikere” pedig nem független a világ többi államának hasonló szakpolitikáitól. Bairoch korábban idézett kutatásaiból (1972, 1995) az is kiolvasható, hogy a piacvédelem vagy a kereskedelem szabadságának megteremtése közötti választás során figyelemmel kell lenni az adott állam gazdasági fejlettségére, hiszen a döntés konkrét hatása nagymértékben az iparosodottság, a gazdasági fejlettség függvénye.

8. KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásunkban több kérdésre kerestük a választ. Elsőként arra, hogy egy addig liberális kereskedelempolitikát folytató országot milyen gazdasági, társadalmi és politikai jelenségek készítetnek erőteljes protekcionista fordulatra. Az okok ebben az esetben sokrétűek. Egyrészt megemlíthető a korábbi, gazdasági fellendülést hozó időszak túlzott optimizmusa, amely jelentős termelési túlkapacitásokban öltött testet. Másrészt fontos tényező a technikai fejlődés által egyre gazdaságosabbá váló távolsági szállítmányozás, amely lehetővé tette, hogy az olcsó tenge-rentúli gabona megjelenhessen az európai piacokon. Svédországban ezek a je-lenségek belpolitikai feszültséget generáltak, számos lobbicsoportot mozgósítva. A küzdelemből végül a protekcionizmus támogatói kerültek ki győztesen, és új irányt adtak a kereskedelempolitikának.

A második kérdés az importvám emelésének gazdasági kihatásaira vonatkozott. A protekcionista fordulatot követően az importvolumen továbbra is emelke-dett, a teljes importpenetráció is nagyrészt változatlan maradt, bár voltak olyan termékek, ahol erőteljes volt a visszaesés. Nem változott jelentős mértékben az árubehozatalban az agrár- és iparcikkek aránya. Átrendeződés volt ugyanakkor tapasztalható a fogyasztási javaktól a tőkejavak irányába, a feldolgozott termé-kektől a feldolgozatlanok felé, egyúttal a magasabb vámokkal sújtott árucikkektől az alacsonyabb vámtarifával rendelkezők javára. Ennek „mellékhatása”, hogy az átlagos vámteher idővel csökkenő tendenciát mutatott az importvámok tényleges csökkentése nélkül. A külkereskedelmi mérleg javulása csupán átmeneti volt, tar-tósan nem sikerült felszámolni a hiányt. A költségvetést azonban jelentős több-letforrásokhoz juttatták az emelkedő vámbevételek. Ebből az az óvatos következ-tetés is levonható, hogy a belföldi gazdasági szereplők védelmének igénye mellett fiskális okok is meghúzódhattak a vámemelések mögött.

Az importvámok növelésére egy olyan időszakban került sor, amelyben döntően defláció jellemezte a svéd gazdaságot. Az importtarifák emelése bizonyíthatóan hozzájárult az árszínvonal emelkedéséhez, bár az infláció ezután is mérsékelt ma-radt. Egyes fontos fogyasztási cikkek, így például a búza és a rozs ára „immunis-nak bizonyult” a vámemelésekkel szemben, sokkal nagyobb mértékben hatottak rá a nemzetközi piaci folyamatok, ezért az árfelhajtó hatás ebben az esetben nem érvényesült.

A vizsgált évtizedekben az ipar szerepe egyre jelentősebbé vált, a termelékenység rohamosan bővült. Ez a folyamat már a liberális időszakban megindult, és a vám-reform sem okozta a megtorpanását. Új iparágak honosodtak meg, Svédország agrárállamból ipari országgá vált.

A gazdasági növekedést tekintve sikereobbnek mondható a protekcionista sza-kasz. Míg a liberális kereskedelempolitika idején lassú leszakadás volt jellem-

ző, a vámemelést követően az északi állam megkezdte a felzárkózást az európai magországokhoz. Természetesen nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a kedvező folyamatok kizárólag az importvámok emelésének tulajdoníthatók, ugyanakkor azt leszögezhetjük, hogy a protekcionista kereskedelempolitika nem lehetetlenítette el azokat.

A harmadik kérdés arra vonatkozott, szolgálhat-e követendő példaként a 19. századi svéd piacvédelem napjainkban. Ennek kapcsán megállapítható, hogy a protekcionista fordulatra egy meglehetősen sajátos történelmi korban került sor, amelyben a világgazdaság szerkezete még jelentősen eltért a maitól. A termelés működését még nem a globális értékláncok határozták meg, a védővámok képesek voltak kifejtetni „inkubációs” hatásukat a növekvő iparágak körében. Azonban a 19. századi svéd recept alkalmazása – a történelmi, társadalmi és politikai kontextus figyelmen kívül hagyásával – erőteljes mellékhatásokat eredményezne. Amennyiben azonban a protekcionizmus ismét általános világtrenddé válna, hasznos lehet a történelmi példák alapos megismerése.

HIVATKOZÁSOK

- Andersson, F. N. G. – Ljungberg, J. (2015), Grain Market Integration in the Baltic Sea Region in the Nineteenth Century. *Journal of Economic History*, 75(3), 749–790. <https://doi.org/10.1017/s0022050715001102->.
- Bairoch, P. (1972): Free Trade and European Economic Development in the 19th Century. *European Economic Review* 3(3), 211–245. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(72\)90005-0](https://doi.org/10.1016/0014-2921(72)90005-0).
- Bairoch, P. (1995): *Economics & World History, Myths and Paradoxes*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bairoch, P. – Burke, S. (2008): European trade policy, 1815 – 1914. In Matthias, P. – Pollard, S. (szerk.): *The Cambridge Economic History of Europe*, Vol. 8. Cambridge: Cambridge University Press, 1–160. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521225045.002>.
- Bannerman, G. (2015): The Free Trade Idea. In Martin, L. L.: *The Oxford Handbook of The Political Economy Of International Trade*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199981755.013.3>.
- Bengtsson, Erik (2023): The Evolution of Popular Politics in 19th-Century Sweden and the Road from Oligarchy to Democracy. *Journal of Modern European History*, 21(1), 71–89. <https://doi.org/10.1177/16118944221146897>.
- Berend T., Iván (2006): *An Economic History of Twentieth-Century Europe, Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511800627>.
- Berend T., Iván (2012): *An Economic History of Nineteenth-Century Europe, Diversity and Industrialization*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139344210>.
- BISOS D: Bidrag till Sveriges officiella statistik. D. Fabriker och handverk 1815–1910 (BISOS D) statistikai kiadványok 1873 és 1910 közötti kötetei. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sok/Index?amp;Subject=allsubjects&Series=BISOS+D+Fabriker+och+manufaktur+och+1858-1910&From=1854&To=1910&Sort=relevance&Query=&Page=1&Tab=older&Exact=false> (letöltve: 2023.02.01.).

- BISOS F: Bidrag till Sveriges officiella statistik. F, Utrikes handel och sjöfart 1858–1910 (BISOS F) statisztikai kiadványok 1873 és 1910 közötti kötetei. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sok/?epsremainingpath=Index&Subject=allsubjects&Series=BISOS+F+Utrikes+handel+och+sj%c3%b6fart+1858-1910&From=1858&To=1910&Sort=relevance&Query=&Page=1&Tab=older&Exact=false> (letöltve: 2023.02.01.).
- Bohlin, J. (2005): Tariff protection in Sweden, 1885–1914. *Scandinavian Economic History Review*, 53(2). <https://doi.org/10.1080/03585522.2005.10414244>.
- Chang, H.-J. (2002): *Kicking Away the Ladder. Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press.
- Clark, G. 2007: *A Farewell to Alms. A Brief Economic History of the World*. NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400827817>.
- Collier, P. – Dollar, D. (2002): *Globalization, Growth, and Poverty: Building an Inclusive World Economy*. Washington, D.C.: World Bank Publications. <https://doi.org/10.1596/0-8213-5048-x>.
- Costa, L. F – Lains, P. – Miranda, S. M. (2016): *An Economic History of Portugal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1143–2010. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139565035>.
- Findlay, R. – O'Rourke, K. H. (2007): *Power and Plenty: Trade, War, and The World Economy in the Second Millennium*. NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400831883>.
- Gourevitch, P. (1986): *Politics in Hard Times. Comparative Responses to International Economic Crises*. Ithaca – London: Cornell Studies in Political Economy. Cornell University Press.
- Hiscox, M. J. (2020): *International Trade and Political Conflict: Commerce, Coalitions, and Mobility*. NJ: Princeton University Press.
- Hobsbawm, E., 2010: *The Age of Empire, 1875–1914*. London: Weidenfel–Nicolson.
- Häggqvist, H. (2018): Foreign trade as fiscal policy: tariff setting and customs revenue in Sweden, 1830–1913. *Scandinavian Economic History Review*, 66(3), 298–316. <https://doi.org/10.1080/03585522.2018.1511468>.
- HSS (1972): Statistiska Centralbyran: Historisk statistik for Sverige Del 3. Utrikeshandel, 1732–1970, Stockholm.
- IHS (2013): *International Historical Statistics*. Palgrave Macmillan London Ltd. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-30568-8>.
- Irwin, D. A. (2002): Interpreting the Tariff-Growth Correlation of the Late 19th Century. *American Economic Review*, 92(2), 165–169. <https://doi.org/10.1257/000282802320189186>.
- Irwin, D. A. (2009): *Free Trade Under Fire*. Princeton: Princeton University Press.
- Jonung, L. (1984): Swedish Experience under the Classical Gold Standard, 1873–1914. In Bordo, M. D. – Schwartz, A. J.: *A Retrospective on the Classical Gold Standard, 1821–1931*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lehmann, S. H – O'Rourke, K. H. (2011): The Structure of Protection and Growth in the Late Nineteenth Century. *The Review of Economics and Statistics*, 93(2), 606–616. https://doi.org/10.1162/REST_a_00104.
- Lewin, L. (2006): *Ideology and Strategy, A Century of Swedish Politics, Political Economy of Institutions and Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ljungberg, J. – Schön, L. 2013: Domestic markets and international integration: paths to industrialisation in the Nordic countries. *Scandinavian Economic History Review*, 61(2), 101–121. <https://doi.org/10.1080/03585522.2013.784214>.
- Lukauskas, A. (2013): The Political Economy of Protectionism. In Lukauskas, A. – Stern, R. M. – Zanini, G. (szerk.): *Handbook of Trade Policy For Development*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199680405.003.0008>.

- LU-MADD (s. a.): *Lund University Macroeconomic and Demographic Database*. Department of Economic History, Lund University. <https://www.lusem.lu.se/economic-history/databases/economic-history-data/lu-madd> (letöltve: 2023.07.05.).
- Maddison (2020): *Maddison Project Database 2020*. Groningen Growth and Development Centre, University of Groningen. <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2020?lang=en> (letöltve: 2023.10.08.).
- Magnusson, L. (2000): *An Economic History of Sweden*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203451151>.
- Magnusson, L. (2015): Sweden. In Barnett, V. (szerk.): *Routledge Handbook of the History of Global Economic Thought*. London: Routledge.
- OECD (s. a.): *Global value and supply chains, Organisation for Economic Co-operation and Development*. <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/global-value-and-supply-chains.html> (letöltve: 2024.09.06.).
- Oermann, N. O. – Wolff, H.-J. (2022): *Trade Wars, Past and Present*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192848901.001.0001>.
- O'Rourke, K. H. (1997): The European Grain Invasion, 1870–1913. *The Journal of Economic History* 57(4), 775–801. <https://doi.org/10.1017/S0022050700019537>.
- O'Rourke, K. H. (2000): Tariffs and Growth in the Late 19th Century. *The Economic Journal*, 110(463), 456–483. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00533>.
- O'Rourke, K. H. (2006): Tariffs and Growth in the Late Nineteenth Century. In: Dormois, J.-P. – Lains, P. (szerk.): *Classical Trade Protectionism 1815–1914*. London–New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780203698860>.
- O'Rourke, K. H. – de la Escosura, L. P. – Daudin, G. (2010): Trade and Empire, In: Broadberry, S. – O'Rourke, K. H. (szerk.): *The Cambridge Economic History of Modern Europe*, Volume 1, 1700–1870. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Rourke, K. H. – Williamson, J. G. (1997): Around the European periphery 1870–1913: Globalization, schooling and growth. *European Review of Economic History*, 1(2) 153–190. <https://doi.org/10.1017/s1361491697000087>.
- Potrafke, N. – Ruthardt, F. – Wüthrich, K. (2020): Protectionism and Economic Growth: Causal Evidence from the First Era of Globalization. *CESifo Working Paper*, 8759. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3748960>.
- Rogowski, R. (1989): *Commerce and coalitions: how trade affects domestic political alignments*. NJ: Princeton University Press.
- Rustow, A. D. (1955): *The Politics Of Compromise. A Study of Parties and Cabinet Government in Sweden*. NJ: Princeton University Press.
- Schön, L. (2012): *An Economic History of Modern Sweden*. Abingdon: Taylor & Francis (Routledge). <https://doi.org/10.4324/9780203123331>.
- Schön, L. (2015): *Historiska nationalräkenskaper för Sverige: Utrikeshandel 1800–2000*. With Introduction and Tables in English. HNS – Historiska nationalräkenskaper för Sverige; Vol. 8. Lund: Lund University.
- SHNA (2017): *Swedish Historical National Accounts 1300–2020*. <https://www.lusem.lu.se/economic-history/databases/economic-history-data/swedish-historical-national-accounts> (letöltve: 2023.06.06.).
- Statistics Sweden (2023): *Inflation in Sweden 1830–2022*. Statistiska centralbyrån https://www.scb.se/contentassets/2c6de261f74c4bd3bb237f63c3031df1/pro101_2022m12_di_06-07_en.xls (letöltve: 2023.10.06.).
- Szabó Gyula (2024): Egy gazdaságtörténeti kutatás tanulságai. *Polymatheia*, 21(1–2). 162–177. <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2024.1-2.09>.

- Vamvakidis, A. (2002): How Robust is the Growth–Openness Connection? Historical Evidence. *Journal of Economic Growth*, 7(1), 57–80. <https://doi.org/10.1023/A:1013418610712>.
- Veblen, T. (1904): *The Theory of Business Enterprise*. New York: Charles Scribner’s Sons.
- WTO (s. a.): *Evolution of trade under the WTO: handy statistics*. World Trade Organization. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/trade_evolution_e/evolution_trade_wto_e.htm (letöltve: 2024.03.25.).
- WTO (2024): *Merchandise Trade, WTO Stats Dashboard*. World Trade Organization. https://stats.wto.org/dashboard/merchandise_en.html (letöltve: 2024.03.25.).

